

Familjen som bodde i Stenstugan, Svartedalen, Romelanda socken.

Romelanda socken tillhör Inland södra härad. Följande berättelse handlar om dem som bodde i Stenstugan, deras liv och omständigheterna däromkring.

Det finns liknande berättelser som handlar om andra torp, backstugor och gårdar, denna berättelse är bara en av dem alla. Den tar sin början i slutet av 1800-talet, går vidare i emigration och tidigt 1900-tal och slutar med liv och konstnärskap i 1940-talets centrala Göteborg.

I texterna nedan finns utdrag ur flera böcker och skrifter. De flesta kan man hitta i hembygdsrummet på Kungälv's Bibliotek.

Århundradens generationer strävsamma bosättare i en karg bygd

Utdrag ur Förslag till restaurering av kulturlandskap med ljunghed vid Romelanda Torp, Svartedalen, Föreningen Rädda Svartedalen.

”Det är först genom myndigheternas skattskrivning, som nedtecknade uppgifter bevarats om bebyggelse i området, men mångfalden av bosättningar redan i början av 1600-talet antyder att människor kan ha funnit sin bärning här långt tidigare:

När uppodlades Romelanda torp och övriga smågårdar i området? Mycket tyder på att det skedde jämförelsevis sent - kanske på 1500-talet. Praktiskt taget alla ortnamn i Svartedalen påträffas i officiella handlingar först under 1600-talet. Det förefaller som om myndigheterna i början på detta århundrade gjorde stora ansträngningar för att skattlägga även mindre jordlotter.

Förmodligen är detta anledningen till att dessa smågårdar helt plötsligt i början av 1600-talet dyker upp i skattelängder av olika slag.

Troligt är också att det dröjde ganska länge innan verkningarna av digerdödens framfart 1350 neutraliserats.

Någon nyodling har under den första tiden efter denna farsot inte varit aktuell. Så småningom har emellertid befolkningen åter ökat, och då har kanske 'koloniserings' av Romelanda torp börjat. Det finns några sägner om vilka de första inbyggarna i området var, men de bör nog inte tas alltför allvarligt.

En sådan sägen omtalar att det var vendiska fångar från slaget om Kongahälla 1135, som först slog sig ner i området.”

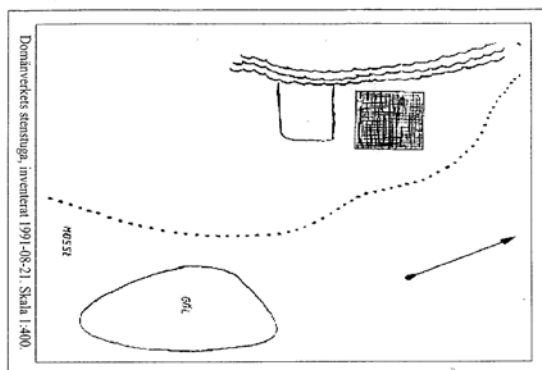
I Svartedalens fanns vid förra sekelskiftet backstugor och torp, tillhörande de 35 olika gårdar som fanns. Läs gärna på www.wikipedia.se, sök på backstuga altn torp, om dessa olika sätt att bo och livnära sig. En av torparna/backstusittarna under slutet av 1800- och början av 1900-talet var Peter Bengtsson (kallad Petter i Maá) med familj.

Petter var först torpare och sedan backstusittare under gården Hungersvatten.

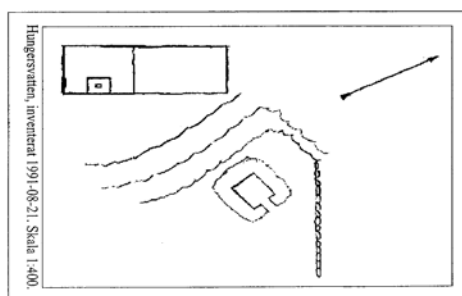
Familjen Bengtsson flyttade till backstugan Stenstugan 1877 från torpet Åbo, där man hade bott

sedan 1850, och blev samtidigt backstusittare. Familjen stannade i Stenstugan fram till 1910. Det gamla och det nya huset låg (Åbo)/ligger (Stenstugan) i anslutning till sjön Hungersvatten, men på olika sidor av sjön.

14. Hungersvatten

Stenstugan och Hungersvatten

En anledning till den påtvingade flytten var att trätorpet Åbo brann ned. Det nya huset byggdes nu istället med två stenväggar (inner- och yttervägg) och hade i det enda rummet en öppen eldstad. Utanför ingångsdörren finns en förrådsbyggnad, också den byggd i sten. Även gården Hungersvatten eldhärjades. Detta innebar att familjen inte längre kunde arbeta där

Kartan ovan föreställande Stenstugan och Hungersvatten, Bertil Jansson, Romelanda Torp i Svartedalen.

som daglönare, utan istället måste förlita sig mer på Petters kvast- och tunnbinderi.

Både Petter och hans far var tidvis arrendatorer.

En torpare arrenderade ett torp som låg på gårdens mark och betalade sitt arrende genom att göra dagsverken eller genom att leverera någon vara till gårdsinnehavaren.

Att vara backstusittare kunde däremot innebära en något annorlunda situation. Då byggde man antingen sitt hus på allmänningen eller på någon gårds mark. I det fall man byggde på en gårds mark, betalade man ett arrende på samma sätt som en torpare. Låg byggnaden på en allmänning (samfällig mark), så bodde man där vanligtvis utan att betala.

Backstusittare tillhörde ofta samhällets gamla eller var utstötta och fattiga och därmed dess lägsta skikt.

Att vara backstusittaren kunde också i bästa fall innebära en mer självständig tillvaro, jämfört med att vara torpare, men oftast var man helt beroende av markägarens eller samfällighetens goda vilja.

Om backstusittaren hade något hantverk att försörja sig på, kunde man tidvis leva under bättre omständigheter. Man var då inte bara huvudsakligen beroende av daglönearbeten på de närliggande gårdarna.

Stenstugan i Hungersvatten

Bertil Jansson, Romelanda Torp i Svartedalen.

Vid laga skiftet 1827 ökade antalet backstugusittare, då gårdarna vid utflyttningen tog över mark som hade brukats av gårdens torpare. De före detta torparna fick istället söka daglönearbeten och blev oftast backstusittare. Antalet backstusittare ökade så mycket att i slutet av 1800-talet fanns det lika många backstugusittare som torpare i Sverige.

Om det var branden av Åbo eller det laga skiftet som gjorde att familjen blev backstusittare vet man inte, och kanske var det en lösning som i praktiken inte innebar någon större förändring? Hur man försörjde sig kunde ha varit på liknande vis som innan branden.

Invid Stenstugan finns en mad (fuktäng, strandäng). Peter kallades också ”Petter i Ma´a”. Denna mad användes för att odla potatis och annat som kunde användas i hushållet. I en backstuga hade man inte sällan också mindre djur, som katter, grisar, getter och höns.

I Svartedalen, då familjen Bengtsson bodde i Stenstugan, var fattigdomen allmänt utbredd, och man fick försöka försörja sig så gott det gick på dagsverken, jakt och fiske, plocka bär, hemslöjd (Petter i Ma´a var ju kvast- och tunnbindare) eller genom att tjäna i andras hushåll.

Ibland fanns ingen annan möjlighet än att söka arbete på annat håll, t ex i hushåll eller i fabrik. Vid goda år kunde en backstusittare ha mer än just ”bröd för dagen”. Man var som backstusittare också kanske befriad från skatt, vilket naturligtvis var en fördel. I Svartedalen betalade dock backstusittare skatt.

Om det fanns något att sälja, var en möjlighet att ta sig till Grönsakstorget inne i Göteborg. Detta skedde genom att man vandrade, red eller åkte skjuts på någon av alla de stigar som fanns i Svartedalen och ned till älven. Väl vid älven kunde man komma med någon av de båtar som då gick i trafik ned mot Göteborg eller ro sin egen eka med sina egentillverkade alster. Det sägs att

Petter rodde sin eka den långa vägen till och från Göteborg. Om en omfattande trafiken på älven kan man läsa mer om i Romelanda, Öster vid älven. Se källförteckningen.

Följande bild ger en uppfattning om den gemenskap som ändå trots eller på grund av fattigdomen och utsattheten fanns i Svartedalen.

Utdrag ur Förslag till restaurering av kulturlandskap med ljunghed vid Romelanda Torp, Svartedalen. Utgivare Föreningen Rädda Svartedalen.

”Den sista generationen av en månghundraårig men efter sekelskiftet förbjuden livsstil; slätterkalas vid Hällesvatten kring 1917-1918; karaktäristiskt var att man hjälptes åt, vilket också gav utrymme för trevlig samvaro.”

Men för det mesta var livet tungt och man kämpade för sin överlevnad. Att familjen Bengtsson byggde sitt nya hus i sten istället för i trä kan tolkas som en strävan att förbättra sitt liv, brandrisken var borta samtidigt som stugan på olika sätt innebar ett bättre skydd. Detta sätt att bygga med två stenväggar, innebar även att man behöll värmen i luftspalten som fanns mellan väggarna

Familjen Petersson (Petterson)

Far

Peter (Petter) Bengtsson (kallad Petter i Ma´a), född 24/10 1824. Änkeman 5/5 1877, död 4/12 1913. Backstusittare från 1877.

Föräldrar var Bengt Svensson född 1778 från Hungersvattnet, död ¼ 1859 och mor Maret Christensdotter, född 1777, död 7/8 1864.

Bengt Svenssons föräldrar var Anders Andersson och Maria Larsdotter, båda från Hungersvatten.

Maret Christersdotter far var Christer Svensson, född 1736, död 1813.

Bilden till vänster föreställande Petter i Maá, Romelanda Torp i Svartedalen, Jansson Bertil.

Petter Bengtsson dog som fattig. Nedan den bouppteckning som gjordes vid hans död

Inlands Lödne 9.7.1914 Bouppt. N: 10.

149

År 1914 Den 14 Februari förtäggades bouppteckning efter Petter Bengtsson i Hungersvatten Kamlandas vilken därstädes avlidit den 4 December 1912. Wärgamoral och som närmaste arvingar efterlämnat:

Sonen	Alfred	född	den 30 September	1858
"	Johan	"	" 20 April	1865
Dotter	Beata	"	" 2 Maj	1861
"	Augusta	"	" 15 Juli	1870

alla myndiga och kallade.

bort uppgavs av dottern Beata; samt antecknades och värderades i följande ordning:

	Sk. öra
Fiskeur och 1 väskur	3 00
Höstym kläder, 3 rockar 10 linnygetöjor 4 par strumpor	6 00
par stövlar 2 par skor 1 paraply och 7 väsdrukar	3 00
mössor, 1 halsduk och diverse smidare verktyg	1 00
Sängställ, 1 soffa, 3 stolar 1 bord och 2 bänkar	4 00
dragläda, 2 skåp, 1 bänkdam 1 filat 1 panna 1 kofferttäl	3 00
balja, 4 vattenämbar 1 rakredan 6 par knivar och gafflar	3 00
skrin, 1 kaffsväck, 1 kista 2 kassar, 2 säckar 1 grepp och 1 spade	2 00
strå balster 4 dynor 2 filtar 2 täckor 1 bokhylla m. böcker	5 00
Summa Tillgångar Skonan	30 00

Skulder

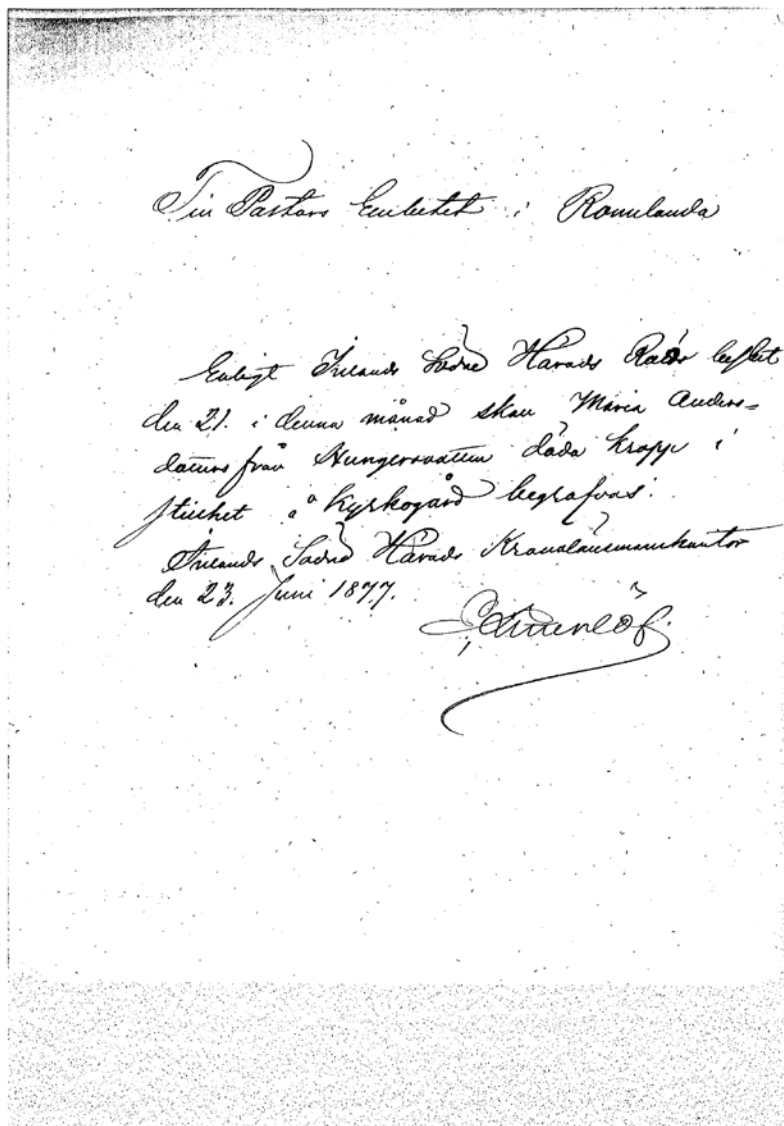
Begravningskostnad 35 00

alltså en brist i balt å Skonan 5 00

att allt blivit rätt uppgjivet och intet med vilja och uppsåt dolt eller utelämnat intgar under idlig förpliktelse
Beata. Pettersson.

Pålunds efter uppgift antecknat och värderat
A. E. Andersson A. F. Ahlman

(Antecknades på sid 4.)

Mor

Maria Andersdotter,
från Hjärtum,
Västerlanda, Lilla Edet.
Född ½ 1836. Hustru
till Petter fr o m 1850.

Enligt död- och
begravningsboken i
Kareby församling, vol
F:1, så avled Maria
5/5 1877 i Romelanda
församling bara 47 år
gammal. Dödsdatum är
dock inte korrekt.
Kroppen av Maria
hittades i maj, men hon
dränkte sig i
Hungersvatten redan i
januari månad. Maria
hade dränkt sig genom
att sy in stenar i
kjolfällan. Notering i
död- och
begravningsboken:
”avhängt sig livet genom
drunkning”.

Ingen notering finns dock om var hon begravdes och inte heller något datum för begravningen. Om man var självspilling, fick man tåla att bli behandlat annorlunda. Dömas för sin gärning av samhället.

På Landsarkivet finns brevet ovan från Södra Inlands härads kronolänsmannakontor. I brevet sägs att Inlands Södra häradsrätt den 21 juni 1877 har beslutat att Maria Andersdotter skulle begravas i stillhet på kyrkogården. Beslutet kom av att hon hade begått självmord genom att dränka sig. Att begravas i stillhet utan ceremonier, var vanligt vid självmord, men Maria fick ändå vila innanför kyrkogårdens mur.

Tiden mellan fyndet av kroppen i maj, och begravningen i juni, visar att hon troligen först blev begravd utanför, för att sedan flyttas in på själva kyrkogården.

Det har sagts inom släkten att hon först begravdes utanför kyrkogården för att sedan flyttas ”av nåd” innanför dess murar, men detta är osäkert. Lagen tidigare hade ju tidigare ändrats (faktiskt redan 1864, se nedan) och att hon därför kom att flyttas in under helgad jord. Uppfattningarna i församlingen om hur begravningarna skulle gå till för dem som var självspillingar, kanske gick isär?

Självspillingars begravningar, lagändringar och beslut av kyrkoråd

Någon direkt information om Marias begravning finns då inte, men allmänt gällde följande:

I kyrkoordningen 1571 uteslöts vissa kategorier från en kristlig begravning, nämligen självspillingar, dråpare som dött oavlösta, de som försmädat Guds rena ord och sakramenten, samt de som fått en bråd död i uppenbara laster. Ingen märkning av gravplatsen skedde vid dessa begravningar och endast en liten kulle kunde visa att någon hade blivit begravd just där. Inga ceremonier förekom heller under själva begravningen.

Om man idag letar på kyrkogården vid Romelanda kyrka, finns ingen gravsten med Marias namn på, vilket ger anledning att tro att hon begravdes enl den äldre seden vad det gällde obemärkt gravplats.

Under 1600-talet ändrades lagstiftningen och man delade upp begravningarna på annat sätt. Termerna var hederliga eller ärliga begravningar och nesliga begravningar. De senare uppdelades i de mest nesliga, de mindre nesliga och de minst nesliga s k begravningar i stillhet. De mest nesliga begravningarna förrättades av en skarprättare i skogen eller på galgbacken.

Före lagändringen skulle självspillingar, som av berått mod förgjort sig, inte alls få komma till en kyrkogård. Detta skulle ju innebära att andra redan begravda skulle kunna komma till vederstyggelse. Självspillingarna fördes därför av en skarprättare till skogs och nedgrävdes där. Hade självmordet skett av huvudsvaghet, raseri eller annan vanda, fick de döda hanteras av annat folk än av en skarprättare och begravas av dem.

Efter lagändringen skedde de mindre nesliga begravningarna på kyrkogården, dock avsides och utan biträde av präst. Norra sidan av kyrkogården ansågs såsom mindre hedervärd att begravas på och där begravdes därför troligen Maria.

De minst nesliga begravningarna förrättades av prästen i kyrkan eller på kyrkogården, utan klockringning och procession och med helt få ceremonier. Det här innebar att självspillingar nu kunde begravas på kyrkogården, men under speciella former. Fick Maria präst eller inte? Det får vi troligen aldrig veta. Kyrkorådet bestämde i varje enskilt fall.

Detta system med nesliga begravningar låg helt under världslig rätt och var således ett led i gällande strafflagstiftning. Missgärnings- och straffbalkars bestämmelser om brottslingars begravning upphävdes senare genom 1864 års strafflag. Samma år fick kyrkolagen en paragraf enligt vilken de till döden eller till livstids straffarbete dömda förbrytare, som dog i fängelset, skulle begravas i stillhet på närmaste begravningsplats. Straffet efter döden mildrades och nu fick alla begravas på en begravningsplats.

Med 1908 års kyrkomöte togs ytterligare steg i denna riktning och bestämmelsen om begravning i stillhet för dem som tagit sitt eget liv upphävdes. Dock behölls den för dem som blivit avrättade eller dödats genom förövandets av grovt brott.

Barn

Alfred, född 1854, död 1930.

Under sin uppväxt fick barnen i torpställen bidra till familjens försörjning. Ett sätt var arbeta som vallhjon.

”De i Svartedalen förde inte enbart en kamp för sitt levebröd. De levde i kanten mot vildmarken och de måste också ha känt ett hot från denna svårframkomliga vildmarks stora rovdjur. Boskap i form av får och kor var ännu fram emot mitten av 1800-talet ett eftertraktat byte för vargen (1925 upptecknad berättelse).”

"När jag var liten var syster min ute och arbetade. Vi bodde vid Növatten då. Vi var ute i gårdet, och det var en bra bit hemifrån. Husen låg uppe på kullen. De har alltid byggt så här. Jag hade en skottkärra, som jag vält i diket, ock så låg jag där och spann på hjulet. Syster min sa, att jag skulle gå upp på kullen och se till fåren, och då gick jag upp och drev ner dem. Sen låg jag och spann på mitt hjul igen. När jag då tittade upp på kullen fick jag se att det kom upp en varg där. De hade sin gång däröver. Jag sa ingenting, för syster min var alltid så rädd och konstig, om det blev något särskilt. Så kom där upp en varg till och så en till, och då fick min syster se dem.

Jag gick ner till henne då, och så kom den ena vargen efter den andra. Korna kom springande så jorden rök om dem, och både de och fåren ställde sig bakom ryggen på oss så nära som möjligt. Vi stod nere på änden av åkern och vargarna kom till den andra, och där sprang de om varandra. Syster min räknade ända upp till sju, men sedan blev hon så konstig så hon kunde inte räkna längre. Det var många fler.

En gång fick jag se, att det kom en varg på ett berg. Då var jag ute med fåren. Jag samlade ihop dem och så kröp jag upp på ett flog, för jag viste att han skulle gå fram där. Ja, mycket riktigt. Han kom sakta, stannade och nosade alldeles som en hund. Jag hade pistolen färdig och sköt. Jag träffade inte men det bar iväg med honom och det med fart.

För länge sen hade de lurar och pistoler eller små bössor när de gick i vall med kreaturen. De kallades för hulingar som gick och vaktade kreaturen. Jag har gått vall en sommar med tretton tjog får och tre stycken till. Jag var en vecka hos var och en och hade maten och drev dit fåren. Var kväll skulle de hem, och var morgon räknades de ut, så att inget skulle fattas."

Dessa hågkomster från 1800-talets första hälft ger oss information om hur boskapen vallades i det gemensamma hedlandskapet och vilka spännande upplevelser den tidens vallhjon kunde bli utsatta för. Man frågar sig hur många gårdar en fårskock på mer än 260 får kunde representera. Karakteristiskt för en existens i denna bygd var, att man hjälptes åt, där varje gård inte ens hade råd att hålla sig med häst. Ljung, boskap och människa utgjorde här en enkelnäringsspyramid, som också vargen ville ingå i."

Utdrag ur Förslag till restaurering av kulturlandskap med ljunghed vid Romelanda Torp, Svartedalen. Utgivare Föreningen Rädda Svartedalen.

Man kunde skriva sin egen vallåt.

Vallåt – traditionell, sjöngs av Alfred Pettersson när han gick i vall med fåren och korna.

Du lilla bröd,
du långa dag.

Du store Gud i ditt behag.
Drag solen ned över bergen.

Beata och Alfred från Stenstugan

Romelanda Torp i Svartedalen. Jansson Bertil.

Alfred flyttar efter barndomen in till Göteborg och utbildar sig till finsnickare. Han lär sig att göra intartiainfällningar i mahogny och kan även bygga kanoter. Han gifter sig med Emma Johansdotter, född 1856, död 1933. Emma är bonddotter och kommer ifrån Klockaregården, Siene nära Vårgårda, Västergötland. Hon har sedan hon kom till Göteborg varit anställd i en livsmedelsaffär på Linnégatan i Göteborg.

Alfred och Emma köper som gifta en fastighet på Sillgatan med hjälp av ett arv som Emma har fått. Sillgatan byter 1895 namn till Postgatan (idag löper Postgatan delvis igenom Nordstaden och Alfred och Emmas fastighet är för länge sedan riven).

Sillgatan utvecklas efter hand till en viktig handelsplats i Göteborg, vilket gör att företaget som de startar är vinstgivande och ger ett betydande överskott. Familjens fastighet med charkuteri och uthyrningsrum, ligger dessutom som den första i raden av butiker på Sillgatan, alldeles nära järnvägsstationen. Många emigranter kom in i butiken, då man ville vara säkra på att få köpt det som man skulle behöva under färden. Pettersson charkuteri var den första butiken man träffade på sedan järnvägsstationen. Förutom att butiken sålde charkuterivaror, som var kända för sin goda kvalitet, sålde man också t ex konserver.

Det fanns fler butiker av samma slag, en av dem var familjen Hasselblads. Senare den kände kameratillverkarens varumärke. Alfred omnämner sig numera som charkuterihandelsman.

Totalt inrymmer fastigheten två våningar och har dessutom en vindsvåning. I bottenvåningen finns charkuteriet, Alfreds verkstad och en innergård. På andra våningen bor familjen, som till slut har sju barn. Överst i huset finns de sju uthyrningsrummen för de resande.

I hushållet bor också släktingar till Emma ifrån Siene, pigor, en dräng och under en tid Alfreds bror ifrån Svartedalen, Johan. Alla i hushållet deltar i arbetet med det företag familjen driver. Även Alfreds far Petter hälsar på ibland. Han är ju i Göteborg bl a för att sälja sitt hantverk på Grönsakstorget.

De båtlinjer som trafikerar sträckan är Wilson, Cunard och White Star (på svenska populärt kallad Stjärnlinjen). White Star var den mest förekommande vid kajen på Packhusplatsen. White Star hade en mängd olika fartyg, bl a ägde man Titanic och dess systerfartyg.

Så småningom skulle även Alfreds bror Johan följa med strömmen mot Amerika och emigrera till Chicago. Han far 1890. Mer om detta under Johans rubrik nedan.

Under 1800-talet reste så många som 50 000 svenskar om året. Totalt reste ca 1,2 miljoner svenskar till Amerika mellan 1850 och 1930. De kom till stor del via Sillgatan, och genomströmningen av resande var därför mycket stor. Man ville resa från det fattiga och ofria Sverige till landet i väster där man hade rösträtt, möjligheter att skaffa sig en god utkomst och t o m gratis få mark att odla för sin försörjning.

Emigranter går på ångbåten i Göteborgs hamn på väg till England och Amerika 1905 Bilden från Wikipedia Commons. Länk:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b5/Farewell_to_home%2C_G%C3%B6teborg%2C_1905.jpgPassagerare på väg till ångbåten mot Hull, Göteborg 1905.

Runt Gustav Adolfs torg, Nordstaden och Sillgatan uppstod även många andra företag som betjänade de resande än Petterssons. Kvarteren var också ansedda som farliga, det förekom skojare, brännvinsförsäljare, prostituerade, m m. Det hände att resande förlorade alla sina pengar innan de ens hade påbörjat sin resa.

I Göteborgs Rådhus ordnade man sina papper innan avresan. Färden gick sedan med ångbåt till Hull och vidare med tåg till Liverpool i fem timmar. Den sista etappen över Atlanten från Liverpool till Manhattan tog 14 dagar.

Vid första världskriget tog emigrantrafiken slut och Postgatan miste sin stora betydelse.

När Alfred hade avlidit 1933, och hans hustru några år därefter, ärvdes företaget på Postgatan av den äldste sonen, Emanuel. Emanuel med familj sålde fastigheten i början av 1940-talet.

Den delen av Postgatan som ligger närmare Göteborgs Centralstation, utgör idag en del av Nordstaden och alla husen inkl familjen Petterssons fastighet är ersatta av moderna

affärskomplex. Området är än idag en av Göteborgs viktigaste platser för företagande och detaljhandel. Den del av Postgatan som ligger närmast hamnen är nu en stilla gata med förvaltningsbyggnader och Kronhustorget. Postgatans betydelse är inte längre beroende av hamnen. Den ännu bevarade delen av Postgatan, se bilden nedan.

Kronhuskvarteret med Postgatan, Göteborg. Christine kyrka till höger. Bilden från Wikipedia Commons. Länk: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Kronhuskvarteret_1928.jpg

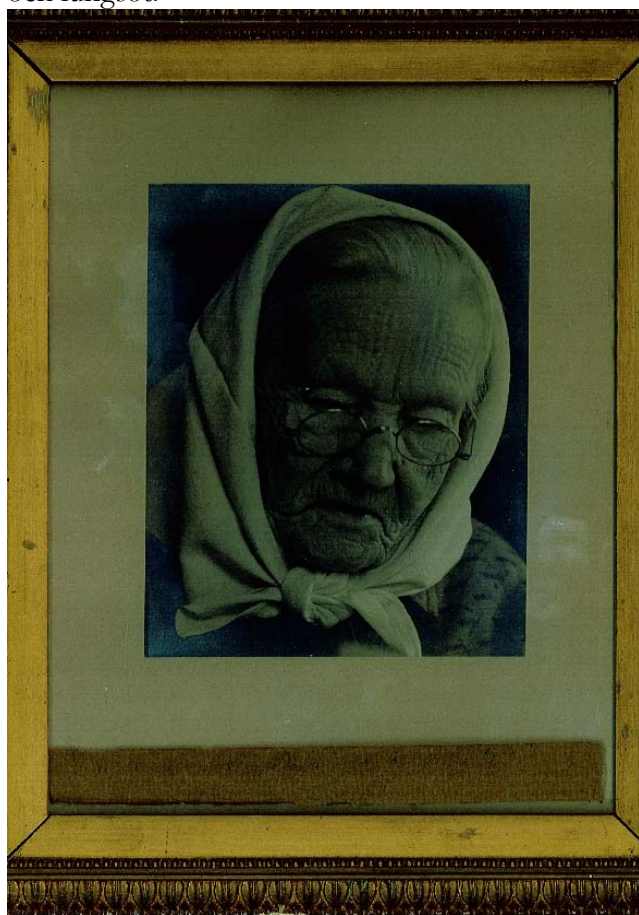
Alfreds sju barn fick vid sekelskiftet alla en större penninggåva. Summan var lika stor för söner och döttrar. Pengarna användes bl a till adjunktutbildning för en av döttrarna, och en av sönerna, Fritz, utbildade sig på Valands konsthögskola i Göteborg med fortsättning på Matisse målarskola i Paris, Académie Matisse.

Familjen tillsammans med hushållerska och pigor tillbringade sina somrar på Styrö-Björkö. Avståndet till uppväxten i Svartedalen hade blivit stort för Alfred.

Matilda, född 1857, död 31/5 1880. Matildas liv fick ett helt annat förlopp, kanske ett mer vanligt om man kom från något av torpen i Svartedalen.

Under husförhöret 1866 -77 är hon struken i husförhörslängderna. 1869 finns en otydlig anteckning: abs. Abs kunde betyda absolution (syndaförlåtelse) eller absence (frånvaro från hemmet). Vad hade hänt Matilda? Som många andra flickor började hon som piga i Valler, Romelanda, inte långt ifrån föräldrahemmet och arbetsgivaren hette Magnus Andreasson. Matilda kom dit redan som 12-åring, det var av nöd vanligt att man arbetade vid så tidig ålder. 17/10 1879 flyttar hon vidare till Domkyrkoförsamlingen inne i Göteborg och finns där antecknad som piga. Matilda avlider som 23-åring på Sahlgrenska sjukhuset, anledningen är en äggstockssvulst.

Av befolkningen som stannade i Svartedalen var det bara ett fåtal som kom till Kungälv's Lasarett vid sjukdom. Siffran två nämns för tiden runt sekelskiftet. Trots att dödsorsak ofta var cancer och lungshot.

Beata, född 2/5 1861, död 15/2 1944.

Efter att ha lämnat barndomshemmet, bodde Beata under en tid i en stuga invid skolbyggnaden i Damsås. Hon arbetade med att hjälpa skollärare Andersson i hushållet. Skollärare Andersson var från början knekt och senare också lärare i Damsås. Han finns med på en bild från Stenstugan, se s 3.

När skolan i Damsås lades ned flyttade Beata över vägen för att istället hyra skolan som bostad.

Vägen till skolan kunde vara lång att gå för barnen i Svartedalen, därför hade man öppnat flera skolor för att underlätta skolvägen. Senare lades dessa lokala skolor ned, och undervisningen koncentrerades till Diseröd.

Diseröd är beläget i utkanten av Svartedalen mot älven till. Det är än idag ett levande samhälle, ca 1 mil från Kungälv.

De tre sista åren i livet, från 1941, bodde Beata på Eklandagatan 1, hos sin

Bilden Emanuel Bange, barn till Alfred.

brorsdotters familj. Beata hade ett rum bakom köket som hon sällan lämnade. Hon deltog i familjens måltider, men berättade inte mycket om sin tid i Svartedalen och uppväxten där. Klädseln var som den alltid hade varit, med ett tillhörande huckle på huvudet. Någon gång då hon följde med ut på Södra vägen för att göra inköp, hade hon det svarta hucket, en svart kappa och en liten börsaktig handväska. Beata anpassade sig inte till det mer moderna stadslivet, som brodern Alfred gjorde. Hon avled slutligen i rummet på Eklandagatan.

Förutom bilden ovan är Beata fotograferad i en skogsbacke tillsammans med Alfred. Se bild, s 8. Att man höll handen framför ansiktet berodde oftast på att det inte riktigt passade sig att bli fotograferad.

Vid sin död var hon skriven i Diseröd. Hennes grav finns på Romelanda kyrkogård framför kyrkporten som nr 868/869.

Sven Johan, född 20/4 1865. Johan flyttade från Stenstugan till Kristine församling inne i Göteborg och bodde där på sjunde roten n:o 3 och 4, dvs hos sin bror Alfred på Postgatan 59. Johan flyttar senare vidare till Pauli församling i Göteborg, för att återigen 1889 flytta tillbaka till Postgatan. Han arbetar i sin brors företag som charkturist. Johan reser ensam 2/5 1890 till Amerika och Chicago. Johan återvände vad man vet aldrig till Sverige och hans vidare öde är ännu inte helt utrett. På emigrantskivan populär finns en källkod 42:70:33634. Med hjälp av Utvandrarnas hus/Svenska Emigrantinstitutet i Växjö har vi nu fått en del fakta om vad som hände Johan.

Emigrantinstitutet har även på sin hemsida publicerat råd till emigrerande vid denna tid. Observera att författaren var hemmahörande på Sillgatan. <http://www.utvandrarnashus.se/>

Följande vet vi än så länge om Johans öde:

Johan Pettersson (ibland skrivs Petersson), utvandrade vid 25 års ålder till Amerika, destination Chicago. Utvandringdag 2/5 1890. Yrke: Charkuteriarbetare. Hemförsamling: Kristine i Göteborg, dvs hans hemadress var vid utvandringen Postgatan hos brodern. Johan for först till Hull med ångaren Ariosto. Bilder finns på länken nedan.

Se bild <http://darrel-betty-hagberg.com/Genealogy/Hagberg/ariosto.html>

Färden gick sedan vidare till Liverpool med tåg, och därifrån med linjetrafik mot New York. I Queenstown, Irland, hämtade fartygen fler passagerare.

Irländarna var illa sedda och man varnade för stölder när de skulle stiga ombord. Det fanns t o m varningsskyltar som talade om irländarnas brist på moral! Fartyget hette Bothnia, och tillhörde Cunard-linjen. Bothnia anlände till New York den 31 maj 1890.

Länk till Bothnia: http://www.norwayheritage.com/p_ship.asp?sh=bothn

Genom de uppteckningar som gjordes i samband med folkräkningar som genomfördes kan man sedan följa Johan, eller John som han nu ibland kallas. Förvanskning, eller om man så vill amerikanisering, av förnamn eller ibland efternamn gör det är svårare att finna honom senare än 1910. Men möjlighet finns ändå!

Vid folkräkningen år 1900 kan man utläsa följande. Johan bor med adress Chicago Ward 23, Cook, Illinois (Chicago, Cook, Illinois). Familjen hyr sin bostad. Han har 1892 gift sig med en svenska Sophia, han har alltså nu 1900 varit gift i 8 år. De har fått flera barn (ålder vid 1900 angiven):

Ruth Peterson (efternamnet nu amerikaniserat) 6 år, född 1894 i juli.

Hazel Peterson 1 år, född 1899 i november.

I hushållet bor också: Hannah Johnson 26 år (hyresgäst) född i december 1873 i Sverige. Invandrad 1894, sjöman, "machine girl".

Betsie Swanson 24 år (hyresgäst) född i maj 1876 i Sverige. Invandrad 1894, domestic (arbetar i hushåll).

Selma Larson 24 år (syster till Sophia) född i mars 1876 i Sverige. Invandrad 1882, sjöman, "machine girl".

1910 genomförs nästa folkräkning. Adressen är nu ändrad till 26, i övrigt samma adress. Familjen har alltså flyttat till en annan stadsdel. Chicago var indelat i olika wards.

Hushållet har följande medlemmar:

John (Johan) Pettersen (förvanskat namn) 45 år. Johan är nu arbetslös och har varit så i 20 veckor.

Sophia Pettersen 37 år. Nu "storekeeper" för ett bageri. Hon har mellan 1900 och 1910 fött ytterligare ett barn, som 1910 inte lever.

Ruth Pettersen 15 år. Hemmaboende.

Hazel Pettersen nu 10 år. Hemmaboende.

samt även Thomas Wanztitten 1 år, född i New York. Adoptiv- eller fosterbarn?

De vuxna i folkräkningen 1900 och 1910 står alla som läs- och skrivkunniga. Alla talar också engelska.

Dottern **Augusta**, född 15/7 1870, ett annat tidstypiskt öde från Svartedalen, övergav Romelanda för att försörja sig på lönearbete. Hon flyttade till Starrkärr-Kilanda församling på andra sidan älven.

I området fanns olika fabriker där man kunde söka arbete, bl a repslagare P A Carlmarks repslageri. Hon är upptecknad enl följande: I Starrkärrs församlingsbok volym A II a:1 (1897-1907), uppslag 58, Alafors, påträffas Augusta Pettersdotter, född 15/7 1870, inflyttad från Romelanda 15/8 1899. Hon förs 1904 vidare till nästa församlingsbok, A II a.2, uppslag 499, varifrån hon utflyttar till Partille 11/8 1911. Där återfinns hon i Partille-Jonsereds kyrkobokföringsdistrikts volym A II a:2 (1907-1912), uppslag 632, Jonsereds Fabriker. Därefter kan man läsa om Augusta i nästkommande församlingsbok, volym A II a:3 (1907-1923), uppslag 248, Jonsereds Fabriker, där hon 1911 antecknas utflyttad till Starrkärr. Datumet för utflyttningen inte angivet. Någon uppgift i böckerna om ett giftermål finns inte. I böckerna står Augusta antecknad som väverska.

Vid flytten tillbaka till Starrkärr är Augusta sinnessvag. Hon kommer till hospital i Wassända Naglum, 15/9 1916. 20/6 1916, omyndigförklaras Augusta.

Hon avlider där i cancer i kombination med lunginflammation 1921. Om man vill fortsätta forska i Augustas öde, så finns uppgifter att hämta hos Landsarkivet i Vänersborg. Wassända Naglum utvecklades senare till att bli Vänersborgs hospital.

Ytterligare en son föddes, **August**. Född 2/9 1873, död 14/8 1907. August var i 30-årsåldern när han avled och bodde fram till slutet tillsammans med sin far som var änkeman från 1877. Av dödboken från Romelanda kommun, i rutan där man angav dödorsak, framgår inte varför August avled. I just denna ruta är det tomt, annars skrev man noga upp vad dödsorsaken var. Inte heller för Maria Andersdotter (modern) finns någon anteckning, förmodligen för att hon begick självmord. Vad hände med August? Prästen i Romelanda, som många andra präster vid den tiden, var mycket intresserad av avvikande personer och skrev därför också noga upp allting sådant som olika handikapp. Inget finns dock antecknat för August. Han är skriven som fattig vid sitt frånfälle.

Alfred Petterssons barn - namnbytet

Barnen heter från början Pettersson, men byter sedan gemensamt till Bange. Det har diskuterats om det om det var från det tyska bange (rädd), som en lärare skulle ha yttrat till Fritz Bange under en lektion på Valand, men det är nog en skröna. Ingen vet idag varifrån namnet Bange togs. Pettersson var dock ett vanligt efternamn och det var säkert lättare för Fritz att med ett annat efternamn skapa sig ett namn som konstnär.

Källor

- Jansson, Bertil Romelanda Torp i Svartedalen 1999
- Föreningen Rädda Svartedalen 1998 Förslag till restaurering av kulturlandskap med ljunghed vid Romelanda Torp Svartedalen. Länk: [http://www.raddasvartedalen.se/Arkiv/"Romelanda%20Torp%20rest-ljung%2098%20Hem.pdf](http://www.raddasvartedalen.se/Arkiv/) 2010-12-09
- GP, "Der man får sova och äta fläsk och potatis..." 13 februari 2009
- Romelanda Hembygdsförening. 1977. Romelanda: Öster vid älven

Tack till

- Föreningen Rädda Svartedalen Bertil och Ingrid Jansson
- Föreningen Rädda Svartedalen Olof Pehrsson
- Landsarkiven i Göteborg och Vänersborg
- Romelanda hembygdsförening och Anette Tuores
- Romelanda pastorat
- Släktföreningen Bange/Siene Olof Bange, Inga Landahl, Lars-Erik Palm, m fl
- Utvandrarnas hus/Emigrantinstitutet i Växjö, verksamhetschef Lars Hansson och arkivarie Christina Persson.

Kungälv söndagen 27/2 2011.

Sammanställt och kommenterat av Christina Carlsson, Kungälv samt Inga Landahl-Norlander, Göteborg. Båda ättlingar till Alfred från Stenstugan.